

Friskt courage på Gröna Lund

Krogen Gröna Lund nämns på flera ställen i Carl Michael Bellmans diktning. Riktigt vilket eller vilka hus Bellman avsåg vet vi inte i dag. Bellman tog ofta förebilder för både människor och miljöer ur verkligheten men skapade sedan om dem som det passade.

Stolta Stad!
Jag nu glad
Förglömmer ditt
prål,
Ditt buller, larm
och skrål ...

Inledningsstroforna till Fredmans epis-

tel nr 33 1:0 *Om Fader Movitz's öfverfart til Djurgården* och 2:0 *om den dygdiga Susanna* är ofta citerad och kanske välbekant för många. Carl Michael Bellman skrev episteln 1771 då han var 31 år gammal. Han var då redan etablerad underhållare i Stockholms societeten och känd för sin förmåga att snabbt kunna sätta samman rim och melodier till improviserade visor.

Staden han med glädje lämnade bakom sig vid överfarten till Djurgården, var en stor småstad. Här bodde drygt 70 000 människor, men man bodde trångt och förhållandena var ofta usla. Staden stank av latrin och sopor som vräktes ut på de sörjiga kullerstensgatorna. De höga stenhusen hukade

utkanter fanns sjöar fyllda av jäsande avskräde, vars giftiga dunster ibland svepte in över gator och torg.

Djurgården var målet för färden – stadsbons pastorala 'nöjesfält'. Här fanns ännu den orörda läkande naturen. Här fanns skylande buskage där gesällen ostörd kunde tumla med sin flicka och här fanns rum att hyra per timme för de bättre bemedlade. På Djurgården rådde Venus tillsammans med Backus, för här fanns även krogar och åter krogar till tröst för de törstige.

I Bellmans epistel kliver man i båten vid Roddartrappan på Skeppsbron, där den mångkulturella stadens myller beskrivs i en impressionistisk prosa-anfang. Här enas man till slut om att

över smala smutsiga gränder som löpte som förkastningsprickor genom stadens stenlabyrint. Dysenteri och andra sjukdomar spreds från de förorenade brunarna och i stadens

Ulla Winblad kliver i båten vid Roddartrappan. Akvarellerad konturetsning av Elias Martin 1787 (beskuren).

låta sig ros mot Djurgårdsvarvet och sedan fortsätta till Mäster Nilses – världshuset strax bortom varvet mot Beckholmsundet.

- Håll ut, håll ut, håll ut!
- Hvert bär det?
- Åt Varfvet.
- Le diable! oh que non.
- Dit justement hvor jeg peger, hvor then lille mensch, then soldat med gule pexerne sitter i packen und beschteller.
- Non, non, non, non, Ce n'est pas là.

Väffel bruket vid Ryssviken, akvarell av Elias Martin (detalj). Djurgården avbildas som en pastoral idyll med lummig grönska och betande kor. Vid torpet bjuds dryck från en disk under bar himmel medan stadens torn och stenhus förtonar i fjärran.

- Richtich; Nå Djurgåln.
- Oui Djurgål, oui Djurgål, oui par djefla besitta!
- Mäster Nilses.
- Gantz richtich.
- Huta åt Krögarn på bryggan. Där står han och skäller på Musikanten.
- Ah! il a peur d'être battu. Fripon!
- Canalje! Hundsfott! Canalje!
- Mäster Nilses?
- Oui, que le diable t'emporte!
- Hur hänger det ihop?
- Excusiren sie mich; das ist alles

lapperey; er sagt nur der kläger dass er oftmahls seine bezahlung gefordert und dass es der andere nicht geachtet hat, sondern ihm allezeit mit schmähworten begegnet ist.

- Hurra! Stöt i Valdthornet.
- Susanna sjunger, vädrena spela och böljorna gunga.
- Skjut ut.

Så rör man ut över Strömmens kullriga blankgröna vatten och ser staden sjunka undan. Brisen är lätt och ljum och

solen värmer. På Strömmen trängs jakter och skutor med stora fregattskepp på väg till främmande länder och kontinenter. Strax när man förbi Kastellholmen, med sitt gamla kurande gråstenstorn, och så ligger Djurgårdsvarvet framför dem med sina master och skrov:

Men se vid stranden snedt öfver. Se hvad blågula och gröna bilder som timra i skuggan af den up och nedvända mörkbruna kölen. Hamrarna knacka så

tätt. Märker du åt höger en Grekisk Tempelbyggnad på en högd? och nedanför i vattubrynet, – se hvad för en skog af gungande master med fladdrande vimplar. – Solen baddar, Klockorna ringa, Trummorna dundra, Fanorna fläkta, Pikarna glimma, Klockspelarn drillar och klämtar. – Korken ur buteljen. – Movitz kastar hatten och peruken i böljorna, och dricker hela Verldens skål. – Klang i hornen! Hvila på årorna. Sjung Susanna.

Värdshuset Mäster Nilses ansågs som den förnämsta krogen i Djurgårdsstaden. Det var väl knappast det ställe Movitz och hans ofta penningssvaga kumpaner brukade frekventera, men kanske Bellman själv och hans borgerliga umgängeskrets.

Mäster Nilses var bara ett av de många utskänkningsställen som fanns i Djurgårdsstaden. Här fanns Petter Barcks och änkan Grams ställen. Här fanns Dunderhyttan och Stora och Lilla Kure och krogen Fyrkanten, som också förekommer i Bellmans diktning. Men här fanns kanske framför allt Gröna Lund – krogen som Bellman nämner både i epistlarna och på andra ställen.

Att Bellman även tog sig ett glas på mycket enkla utskänkningsställen var säkert inte ovanligt. Krogen blev en mötesplats för människor från olika samhällsklasser, och kända profiler hade lätt att få kredit. En gäst med känt namn gav en simpel krog gott renommé. Om krogen Gröna Lund funnits i verkligheten och om i så fall Bellman verkligen besökt den kan vi inte veta, men vi kan hålla det för troligt.

I *Riddarkapitlet för Barbara dag den 4 december 1770* heter det:

I natt, i förgår natt och söndan
för den sista
satt jag i Gröna Lund på Kajsa Lisas
kista.
Kors vad det är för en sal på Gröna Lund
go' vänner
Honnett och full med folk, med knektar
och sjömänner.

I ett ceremoniel över jägaren Stenberg den 20 maj 1774 skaldar Fredman:

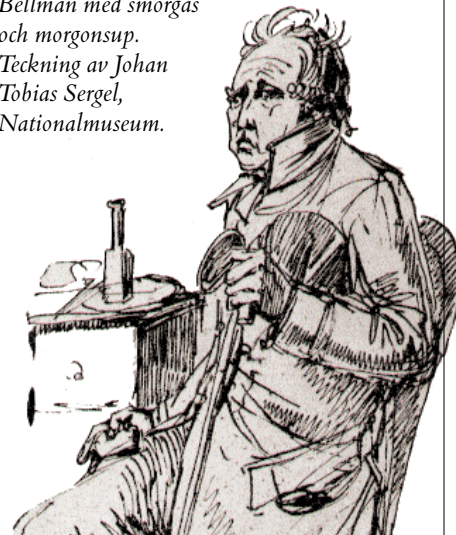
Vår vänskap dock gutår! att nämnas
första stund
Begyntes ändå först hos mor på
Gröna Lund.
Där satt han dygnet om, men fast han
slogs – vad gäller
Så had' han vänner nog, stolmakare-
gesäller,
skoflickare, sjöfolk, hantlangare och fler.

Den bäst kända och oftast hörda av Fredmans epistlar med anknytning till Gröna Lund är säkert N:o 12 *Elegie öfver Slagsmälet på Gröna Lund*:

Gråt Fader Berg och spela,
Din pipa sorgligt stäm,
Och röret kläm.
Mit bröst kan ingen hela,
Det frustar Öl och mærg.
Blås Fader Berg.
Märk denna stora stuga,
Du full af Flickor mins,
Är nu så tom, at knapt en enda fluga
Uti taket fins.
Här syns ej Jergen Puckel mer med
Hatten buga
Som en Prins.

Här finns ingenting annat än titeln som anknyter till Gröna Lund. Intres-

Bellman med smörgås och morgonsup. Teckning av Johan Tobias Sergel, Nationalmuseum.

sant är emellertid ett slottsritsprotokoll i Stockholms stadsarkiv som berättar om ett stort slagsmål hos krögaren Petter Barck natten mellan den 9 och 10 juli 1758. Barcks krog låg vid Djurgårdsvägen helt nära Bellmanshuset, och protokollet berättar om hur några skomakargesäller varit nära att få sätta livet till sedan de kommit ihop sig med en volontär vid Livdragonerna. Volontären högg dem svårt med sin hirschfångare (bajonett), något som för tankarna till den episteltext som mer än någon annan figurerat i mytbildningen kring Gröna Lund – Fredmans epistel N:o 62 *Angående sista Balen på Gröna Lund*.

Här möter vi först Movitz då han håller på att ställa i ordning inför balen. Stolarna ställs längs väggarna och valthornet prövas. Dessutom ser han till att hirschfångaren är vass och eggen skarp. Var det så att det stora slagsmålet 1758 var så levande i samtidens medvetande att Bellman kunde kasta in en anspelning i sin episteltext drygt tio år senare – ska man gå på bal på Gröna Lund är det bäst att ha en vass hirschfångare i beredskap?

Movitz Valdthornet proberar,
Och sin Tuggbuss valkar i mund,
Springer kring golfvet, funderar,
Pålskan i fyrkant formerar,
Städar och släss och befaller,
Eldgafflar, Skärmar ock Galler,
Allting ramlar nu denna stund;
Stolarna skjutas åt väggen,
Hirschfångarn brynes på eggen.
Friskt courage på Gröna Lund!

Texten för oss sedan in på krogen och låter oss, genom Fredmans inte alltid

Akvarell av Pehr Nordqvist ca 1800 (detalj).

Vårdshuset Blå Porten på Djurgården. Oljemålning från 1730-talet tillskriven Griffier. Vårdshuset avbildas som ett konglomerat av olika byggnader där övervåningarnas svalgångar fungerar som korridorer till gästrum och privata smårum. På samma sätt kan man tänka sig att flera byggnader tillsammans utgjort Bellmans Gröna Lund.

nyktra ögon, betrakta krogstugans bemålade väggar och tak:

Hvad står du där och bekikar
Tak och väggar dum som en so?
Ramar och Taflor och Spikar,
Kyrktorn och Sjöar och Vikar?
Jo det är vackert för öga.
Nymfren på klackarna höga,
Höja sig och titta och glo.
Runka på hufvud så sagta,
Fälla Solfjädren, betrakta
Gamla verdens lustar och ro.

Titta i taket; jag läfvar;
Kors, hvad Helgon, Solar och sken;
Hoffbro vårt öga begäfvar
Både med Änglar och Påfvar.
Goliath sielf, vill jag svärja,
Med röda strumpor och värja
Mot Kung David slungar en sten.
Absalon tumlar af öket,
Kung Ahasverus i köket
Ligger emellan Esters två ben.

Movitz! på Taflan se marken,
Där sju nöten betade gräs.
Där ser du Noach i Arken.

Kors hur' det rägnar på parken!
Där rider Drottningen Disa;
Där kör Propheten Elisa
Up til himla uti en chaise.
Glas-ögon opp på din näsa,
Där står historien at läsa
Om Susanna; Movitz nu läs.

Det vore fel att uppfatta Bellmans beskrivning som en detaljerad ögonvittnesskildring av krogen Gröna Lunds interiör. Lika väl som hans persongalleri är diktade personer som lånat namn från verkliga förebilder, kan nog samma sak gälla hans miljöer. Husen vid Gröna Lund var kanske kända för sina målade väggar och tak – andra kroginteriörer var nog betydligt enklare och torftigare – men det vore fåvitskt att söka knyta alla epistelns motiv till målningar i en och samma verkliga byggnad. Bellman var väl förtrogen med de apokryfiska och de andra gammaltestamentliga berättelserna, och hade säkert inga problem att fantisera ihop motiv som skulle kunna förekomma på tapeter och tak i en dekorerad krogslal.

Djurgårdsvarvet

Den enda av Bellmans episteltexter som med någon säkerhet kan knytas till en speciell lokal vid Gröna Lund är Fredmans epistel nummer 22 *Til the Nybyggare på Gröna Lund*.

Texten är daterad till 19 maj 1770 och Bellmansforskaren Arvid Ståhlhane har visat att motivet bland annat är hämtat från de väggmålningar som fortfarande finns i före detta varvschefs-bostaden vid Djurgårdsvarvet. Den byggnaden är i dag Tivoli Gröna Lunds kontorshus. Om antagandet är riktigt så visar det även vilken vid betydelse Bellman lade i begreppet Gröna Lund.

Ledningen av Djurgårdsvarvet hade 1767 övertagits av baron Johan Diedrich Duwall, en stor konstmecenat och en av Bellmans största välgörare. Det är långt ifrån osannolikt att Bellman varit en ofta sedd gäst på Djurgårdsvarvet vid den här tiden. Då episteln skrevs 1770 hade den kände skeppskonstruktören Fredrik Henrik af Chapman just efterträtt Duwall som chef för

varvet. Ägare till varvet var nu ett bolag av 16 inflytelserika finansmän – Varvsintressenterna – med starka kopplingar till Ostindiska kompaniet. Det är alltså af Chapman och Varvsintressenterna som ska förstås som nybyggarna eller nybegynnarna som det heter i en tidig version av texten. I episteln, som på prosa fantiserar kring bilder och ostindiska konstföremål, beskriver Bellman med berusad blick vad han ser i chefsbostadens stora sal:

...
 Man ser uti frusande floder en Skönhet
 kasta sina pärlor.
 – Hvad! kasta säger jag?
 – Jo med snöhvita finger, som täfla i
 glans med de Orientaliska pärlor.
 De gyllende Fiskar i China upstiga i
 svafvelgul ånga utur berliner-blå katsor,
 fästade med rosenröda bandvippor.
 – Hvad säger jag?
 ...

En allegorisk bild av Vattnets element på ett väggfält i salen visar just hur pärlor strös i vattnet framför Venus i sin snäckskalsslup.

...
 – Det är ju sjelfva fan, mine Älskelige!

utbrister Bellman och slutar

Älskelige Bröder, de dyrbaraste gåfvor
 utösa ofta af den lekande Naturen ännu.
 Gutår! sup mig til.

De rika grosshandlare och kompanidirektörer som bildade Varvsintressenterna behandlas oftast mindre smickrande i Bellmans diktning. I *Fredmans testamente* N:o 208 skriver han om den så kallade Skeppsbroadeln:

Isterhaka, väldig buk,
 Stinner pung och lockperuk
 ...
 Marmorgolv och gyllene tak,
 Kabinetter och förmak,
 Punsch och bischoff uti bålar,
 Hjertat fullt av bara nålar

Ändå tycks det som det funnits ett vänskapsfullt förhållande mellan Bellman och just familjen Chapman på Djurgårdsvarvet. Tre dikter som Bellman skrivit direkt till medlemmar av familjen visar på en nära relation: *Till mamsell Chapman*, *Vid fru Maria Eleonora Georgii graf* och *Till Mademoiselle Hedvig Susanna Chapman den 9 maj 1789*. Maria

I Djurgårdsvarvets forna chefsbostad finns målningar direkt på putsen som är allegorier över de olika elementen och de olika sinnena. Målningen av vattnets element inspirerade Bellman till Fredmans epistel N:o 22 'Till de nybyggare på Gröna Lund'.

Eleonora och Hedvig Susanna var döttrar till af Chapmans yngre bror Wilhelm, som även han var skeppsbyggmästare. Han övertog senare broderns syssla och bostad vid Djurgårdsvarvet sedan denne flyttat till en tjänst som varvsamiral i Karlskrona.

Under af Chapmans tid som chef för Djurgårdsvarvet byggdes bland annat kungaslupen Vasaorden 1775 och kungens skonert Amfion 1778. Det gjorde att även Gustav III själv ibland hade anledning att besöka varvet. Kungen omgav sig då enligt legenden ofta med Bellman och Elis Schröderheim, som var kungens sekreterare och Bellmans nära vän.

«Simpelt och gement»

Bellman umgicks inte själv med de samhällets olycksbarn och suputer som han porträtterar i sina verk. Han söp – för det gjorde han – i helt andra och

borgerliga kretsar. Albert Engström skulle 150 år senare skriva om Kolingen och Bobban och deras bedrifter på Fläskoset och Masis Knosis utan att dela deras liv under en presenning i Stadsgårdshamnen. På samma sätt förhöll sig Bellman till Fredman och Movitz.

Fredmans epistlar befolkade Bellman med kända och okända alkoholister och Stockholmsoriginal. Motiven var parodiska, ofta backanala, erotiska och orgiastiska. Miljöerna skildrades med detaljrik skärpa men var ändå så allmängiltiga att vore det inte för en här eller där inkastad scenanvisning skulle handlingen kunnat utspela sig var som helst.

Man kan säga att Bellman tog delar av verkligheten och ofta, likt en karikatyrtecknare, byggde en ny verklighet kring ruset och kättjan som blev tydligare och troligare än verkligheten

själv. Sin värld befolkade han med människor som med tiden blivit nästan mytologiska, fjärran från sin verklighets suputer och fnask. Det var också hans motivval, och inte hans umgänge eller bakgrund, som gjorde att han inte blev riktigt accepterad av sin samtids parnass. Hovkanslern Fredrik Sparre skriver 1774: «Denne man är född med poetisk ådra. Ingenting kan jämföras med den lätthet varmed han skriver vers ... Skada att innehållet i denne mans verser nästan alltid är simpelt och gement.»

Även de som erkände hans snille och sällsynta konstnärliga begåvning bevakade svartsjukt att han inte släpptes in i de inre kretsarna. Då Bellmans goda vänner Tilas och Schröderheim bildade det litterära sällskapet *Utile Dulci* föll det dem aldrig in att Bellman skulle väljas som medlem. Lika lite kunde han komma i fråga för Svenska Akademien, eftersom innehållet i hans poesi hade ett så lågt och

«I morrn är jag dö, ta mej tusan fan». Bellman dagen efter. Teckning av Johan Tobias Sergel, Göteborgs konstmuseum.

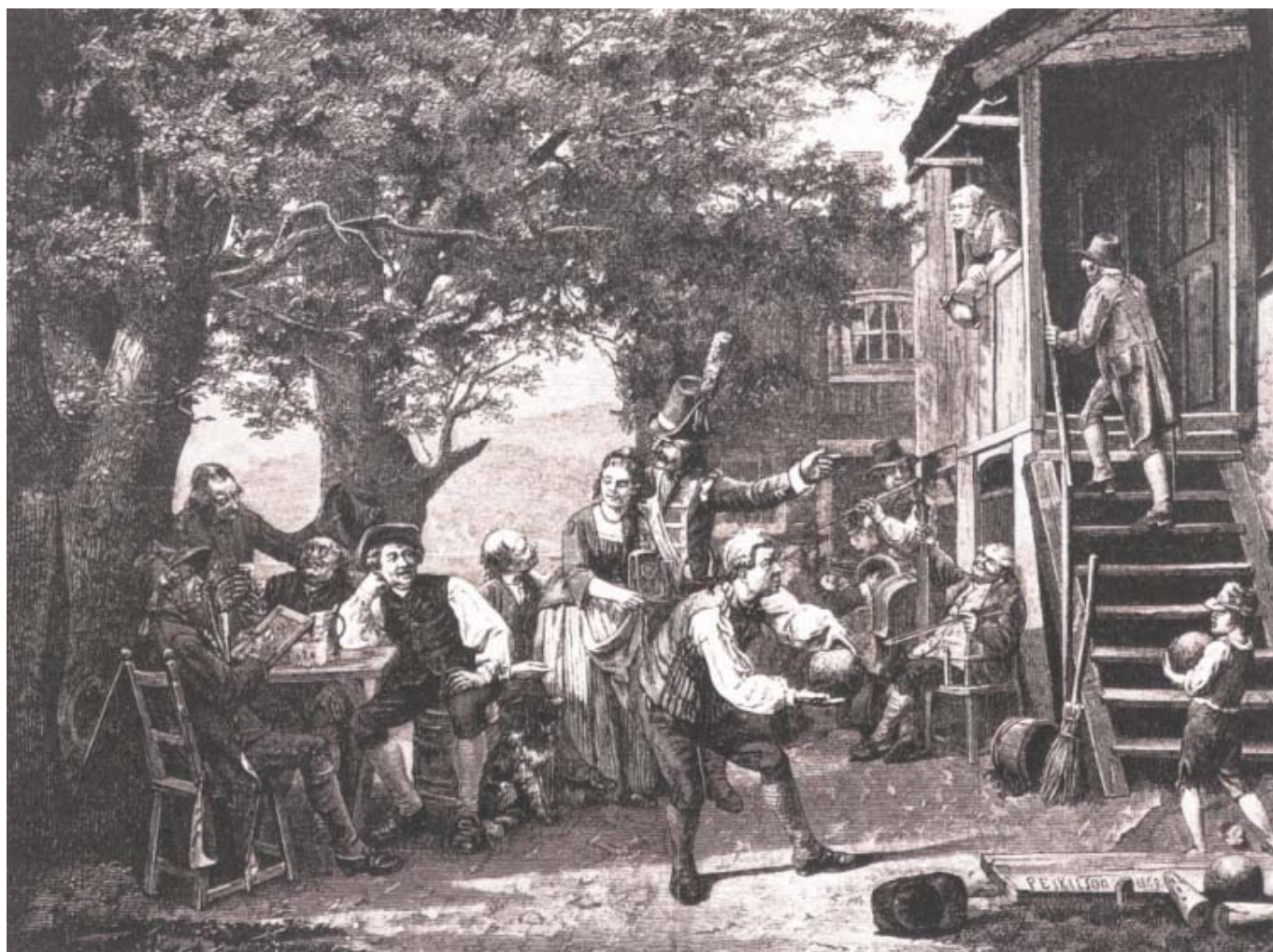
plumpt motiv.

Gusatv III hade tagit den inte helt rumsrene poeten under sitt beskydd, och Bellman sågs både vid hovet och i den högre societeten, men mordet på kungen i mars 1792 blev början till slutet även för Bellman. Nu följde de svåra åren. Den åldrade poeten sattes i fängelse för obetalda räkningar och kom på egen begäran under förmyndare. Då han senare någon gång syntes i

vimlet beskrivs han som apart och alkoholiserad, som stigen ur en redan förgången tid. Han dör utfattig i februari 1795 och begravs på Klara kyrkogård. Ingen gravsten märkte platsen och ingen vet i dag exakt var på kyrkogården Bellman vilar.

Överläkare Lars Sjöstrand har skrivit insiktsfullt om Bellmans förhållande till alkoholen i ett par artiklar i *Läkartidningen*. Bellmans alkoholism hade tilltagit med åren och Sjöstrand skriver att «Döden räddade honom från att beträda förfallets väg i fortsättningen. Han slapp passera genom porten till Fredmans värld.» Men var det inte det han gjorde? Han gick själv in i den värld han skapat och bara några år efter sin död var han själv en legend och en myt. Så blev han lika verklig och överklig som Movitz och Mollberg och alla de figurer han tagit ur verkligheten men gjort större än verkligheten själv. ■

Hans Landberg

Ingen svensk diktare har inspirerat så många bildframställningar som Bellman. Teckningar, tavlor, grafiska blad, spelkort och porslinsviser har försetts med motiv ur Fredmans epistlar. På det här 1800-talssticket har hela Bellmans persongalleri samlats vid utvårdshusets kägelbana. Kanske såg folklivet ut så här en sommarkväll på Bellmans Gröna Lund.